

Tacitus *Annales*

Lovisa Brännstedt

Det är försommar år 2022 och Rysslands invasion av Ukraina har pågått i fyra månader. Som en del av nyhetsrapporteringen spekuleras det om Putins hälsotillstånd. Darrar han inte lite på handen? Håller sig krampaktigt i det enorma bordet? Är det Parkinson, demens eller kanske leukemi som får honom att agera så obegripligt inhumant? I spekulationerna bor det säkerligen en förhoppning om att Putin ska fara illa och ha hälsoproblem så att kriget kan ta slut, men de rymmer nog också en önskan om att förstå, att göra det obegripliga begripligt. När jag tar del av medias bevakning tänker jag ofta på den romerske författaren Tacitus och hans skildringar av den tidiga kejsartidens förtryck. Tolkningarna av Putins darrande hand har en parallell i Tacitus beskrivning av sin tids despot, kejsar Domitianus, vars ansikte han målar upp som vilt och rodnande, och i Putins kontrollerande ledarskap finns ett eko av Tacitus ord om hur *det värsta eländet under Domitianus var att se och bli sedd. Våra suckar skrevs ner och hur många män som bleknade noterades.*¹ Liksom vi idag ville Tacitus förstå tyranniet, och hur man som medborgare kan leva under det.

Vi vet mycket lite om personen Cornelius Tacitus. Han föddes runt mitten av 50-talet e.v.t., hans förnamn kan ha varit Gaius eller Publius och möjligen tillhörde han en riddarsläkt från södra Gallien, vilket vid den här tiden var en integrerad del av det romerska imperiet. I början av 70-talet sökte han sig till Rom för studier och kom senare att inleda en politisk karriär som var typisk för en man ur de övre samhällsskikten. Han utsågs till kvestor på tidigt 80-tal, därefter till praetor och till medlem av det prästerliga femtonmannakollegiet och så, slutligen, till konsul år 97, det högsta ämbetet näst kejsaren själv. Senare, år 112/113, är han prokonsul i Asien. Vi vet att han levde år 117, men inte när han dog.

Tacitus författarbana inleddes år 98 med två kortare verk, *Agricola* och *Germania*. *Agricola* är en levnadsteckning över Tacitus svärfar Julius Agricola medan *Germania* är en etnografisk studie över de germanska folken som levde utanför imperiets gränser. Det senare är ett verk som har fått stor betydelse för

1 Tac. Agr. 45. Översättning Sebastian Bernhard.

nordisk arkeologi eftersom det är första gången som *svionerna* omnämns i de skriftliga källorna, vilket av vissa forskare har tolkats som en referens till svearna. Tacitus skrev även ett verk om talekonsten, *Dialogus de oratoribus*, som är en fiktiv dialog mellan ett antal framstående retoriker. Dessa tre kortare skrifter har alla bevarats i sin helhet. I sina två längre verk skildrar Tacitus Roms historia från kejsar Augustus död år 14 till Domitianus dito år 96. Först skrevs *Historia* som redogör för den flaviska dynastin från år 69 till 96, men där bara de fem första böckerna som skildrar åren 60–70 har bevarats. Därefter skrev Tacitus slutligen *Annales*, i vilka han berättar om de julisk-claudiska kejsarnas tid vid makten i åtminstone 16, kanske 18 böcker. Idag finns bok 1–4, delar av bok 5–6 samt bok 11–16 bevarade, vilket motsvarar åren 14–29, 32–36 samt 47–66. Annalerna är, som namnet antyder, skrivna enligt den annalistiska traditionen och Tacitus återger händelser i kronologisk ordning, år för år. Som titel är det dock en 1500-talskonstruktion, själv kallade Tacitus sitt verk för *Ab exessu divi Augusti*, från den gudomlige Augustus död. Annalerna tar nämligen sin början när Augustus dör och Tiberius tar vid som kejsare. Det kan tyckas märkligt att inte inleda med att redogöra för den förste kejsarens tid vid makten, men genom att börja med hans efterträdare visar Tacitus skickligt hur de enväldiga dimensionerna av Augustus styre nu har blivit institutionaliserade i Rom.

Det är inte en slump att Tacitus första verk utkommer år 98. Två år tidigare har kejsar Domitianus mördats och i inledningen till *Agricola* skriver Tacitus om problemet att återfå talförmågan efter att ha tvingats tiga så länge, det vill säga under hela Domitianus styre. Nu, under hans efterträdare Nerva och Trajanus, har det kejsarliga enväldet bedarrat nog för att han ska våga sprida sina alster. Konsekvenserna av detta envælde löper som en röd tråd genom Tacitus samlade verk. I *Agricola* framställs Domitianus ovilja som ett hinder för svärfaderns fortsatta karriär, i *Germania* kontrasteras germanernas styrka och oförställdhet mot den ökade romersk dekadensen och i *Dialogus de oratoribus* utreds talekonstens förfall under kejsarnas diktatur. Men inte i något verk går han så på djupet med frågan om kejsarmaktens natur som i Annalerna. Tacitus ifrågasätter visserligen inte principatets nödvändighet utan förhärskar den (begränsade) frihet som Nerva och Trajanus skänkt folket, men samtidigt framhärskar han i tanken på att absolut makt korrumpierar. Det framkommer inte minst när det gäller Tiberius. Det styrelseskick som Augustus utvecklade och som hans styvson får ärvä bryter långsamt ner hans karaktär och moral. Som general och ämbetsman under Augustus var Tiberius uppskattad och framgångsrik, och hans första år vid makten beskrivs som i huvudsak positiva. Därefter framstår han som alltmer despotisk; Tiberius blyghet blir till arrogans och hans generositet till hyckleri. Hade han inte blivit kejsare, verkar Tacitus vilja säga, hade han aldrig blivit så korrumpierad.

Tiberius efterträddes av sin brorson Gaius – mer känd som Caligula – vars tid vid makten bör ha skildrats i de försvunna böckerna 7–10 och första delen

av bok 11. I andra delen av bok 11 (som har bevarats) får vi följa de senare åren av Claudius styre, morbror till Gaius och dennes efterträdare. Likt hur Tiberius lät sig påverkas av sin förtrogne, praetorianprefekten Sejanus, låter sig Claudius styras av sina hustrur, först Messalina och därefter Agrippina den yngre, och av sina frigivna Narcissus, Pallas och Polybius. Efter Claudius följer Nero. Likt Tiberius börjar det lovande, hans lärare Seneca uppmanar honom till måttfullhet och att lyssna till senaten, men det går snabbt utför. Sexuella utsvävningar, grymheter och galenskap kännetecknar Neros styre, åtminstone i Tacitus version. Vi är nu närmre Tacitus samtid, och detaljerna blir allt fler. Han broderar ut berättelser likt den om hur Nero år 59 försökte mörda sin mor Agrippina genom att dränka henne i en båt som gick i bitar:

En snillrik plan uppgjordes av en frigiven, Anicetus, prefekt över flottan i Misenum, en gång Neros informator och förhatlig för Agrippina; känslorna var ömsesidiga. Alltså visade han att ett skepp kunde byggas, av vilket en sektion kunde fås att lossna när man kommit ut till havs och kasta henne överbord utan varning: om hon rycktes bort genom skeppsbrott, vem kunde då vara så orättvis att han tillskrev mänsklig uträkning vad vind och vågor uträttat? Kejsaren kunde sedan resa tempel och altaren åt den döda, och annat som demonstrerade en sons vördnad.²

Planen misslyckades dock och Agrippina undkom. Med sig i båten hade hon haft sin förtrogna Acerronia Polla, som försökte rädda sitt eget skinn genom att ropa att det var *hon* som var Agrippina och att man skulle rädda kejsarens mor, vilket genast ledde till att Neros handgångna män bragde henne om livet med hjälp av rorkultar och åror. Sådant var hans styre, enligt Tacitus.

När Nero själv dog år 68 bröt inbördeskrig ut innan Vespasianus kom till makten år 69 och därmed grundade den flaviska dynastin. Vespasianus – kanske mest känd för de judiska krigen och byggandet av Colosseum (*Amphitheatrum Flavium*) – följdes av sin son Titus, som regerade en kort period innan han dog och efterträddes av sin bror, Domitianus. Även om senare tiders forskning delvis har omvärderat hans styre är han känd som en av de mer maktfullkomliga kejsarna, konsul varje år från 84 till sin död år 96. Han beskrivs av de bevarade källorna som misstänksam och paranoid och som en konsekvens av det lät han åtala och avrätta ett stort antal personer. Ironiskt nog skulle Domitianus paranoia kosta honom livet; han avrättades i en palatskupp.

De tre stora despoterna hos Tacitus är tveklöst Tiberius, Nero och Domitianus (om Caligula kan vi bara spekulera). De följer alla samma mönster: de drivs av en hunger efter makt och när de väl utövar den skapar det harm och förbittring hos deras undersåtar. Samtidigt blir kejsaren alltmer misstänksam

2 Tac. *Ann.* 14.3. Alla citat ur Annalerna är hämtade från Bertil Cavallins översättning.

och när misstänksamheten slår över i paranoia åtalas och avrättas oskyldiga medlemmar ur senatsaristokratin. Gränslös makt leder också till gränslösa beteenden och de tre kejsarna kännetecknas av sina utsvävningar och bristande moral och de omger sig alla tre av lycksökare och angivare. Just relationen mellan kejsare och senat är något som Tacitus ofta uppehåller sig vid. Klart är att han fokuserar på senatens problem, inte på administrationens vardag där senatorerna spelade en viktig roll. En anledning till Tacitus mörka bild av den julisk-claudiska dynastin är att han, och den senatsklass som han själv tillhörde, tvangs bevittna hur de viktigaste besluten fattades inom allt trängre kretsar. I dem ingick visserligen ett antal senatorer, men också kejsarens familj tillsammans med betrodda frigivna före detta slavar. De första kejsarna styrde nämligen med hjälp av en utökad version av det hushåll som en ledande senator hade haft under republiken: ett stort antal slavar och frigivna som var allt från servitörer till sekreterare och vänner och familjemedlemmar som agerade rådgivare. Kanske ligger här kärnan i Tacitus kritik mot både kejsarliga kvinnor och frigivna. De, och inte män som Tacitus, hade kejsarens öra. Men hur såg egentligen förhållandet mellan kejsaren, hans familj och senatsaristokratin ut?

Under den tidiga kejsartiden omförhandlades senatens roll och en serie författningsexperiment och kompromisser genomfördes för att definiera kejsarens maktbefogenheter.³ Trots att Augustus och hans efterföljare styrde i princip autokratiskt så tycks det aldrig ha varit tal om att senaten skulle avskaffas. Augustus själv skriver i sin *Res Gestae* att han inte hade mer makt än sina kollegor, endast mer auktoritet, och på pappret återställde han republiken snarare än störtade den. Han var *princeps senatus*, den främste i senaten (och därmed i riket), och perioden kallas ofta för just principatet. Men vilken roll hade då senaten? Hur skulle den fungera under ett envælde? Augustus tycks ha försökt att omvandla den ärofyllda politiska institutionen till något som mer liknade ett administrativt organ och han införde även nya privilegier för senatorer. Trots det var det ibland svårt att fylla platserna i curian. Tiberius verkar i början av sitt styre ha försökt förmå senatorerna till att återgå till att fatta egna beslut, som under den gamla goda republikanska tiden, men utan större framgång. I Annalerna kan vi läsa hur en senator underdånigt, efter att Tiberius hade insisterat på att alla, inklusive han själv, skulle rösta öppet frågade honom *Caesar, i vilken ordning kommer du att rösta? Röstar du först, har jag någonting att hålla mig till. Röstar du efter alla, är jag rädd att jag oavsiktligt kommer att rösta annorlunda.*⁴

Tacitus relation till kvinnorna inom den julisk-claudiska dynastin är även den komplex. Dåliga kejsare som Tiberius och Nero utmålas som styrda av sina mödrar, och flera av kejsarfamiljens kvinnliga medlemmar porträtteras som

3 En god översikt över den tidiga kejsartiden ges i Mary Beards *SPQR*, se kapitlet *Fourteen emperors*.

4 Tac. *Ann.* 1.74.

hämningsslösa, vare sig de hungrar efter makt eller sex. De drar sig inte för att röja andra ur vägen för att få sin vilja igenom och se sin son eller make på tronen. Bakom Tacitus skildringar av ränksmidande kvinnor och kejsersliga missgärningar kan man ana de problem som Augustus hade lämnat i arv. Förutom det otydligt definierade förhållandet mellan kejsarmakten och senatsaristokratin fanns det ingen konstitutionell tronskiftesrutin vilket gav upphov till intriger, rykten och i vissa fall även inbördeskrig. En anledning till att övergången från en kejsare till en annan framstår som så komplicerad är det faktum att den äldste sonen i romersk lag inte var den ende eller ens viktigaste arvtagaren, till skillnad från senare tids monarkier. Lägg där till att Livia och Augustus inte aldrig fick några gemensamma barn, istället tog Livia med sig sönerna Tiberius och Drusus in i äktenskapet, medan Augustus sedan tidigare hade dottern Julia. När Augustus således ville låta positionen som kejsare gå i arv så fanns det ingenting att bygga på, och olika grenar av den julisk-claudiska familjen gjorde, och kunde göra, anspråk på tronen. Det räckte inte bara att ha uppfostrats till rollen som kejsare. För den som aspirerade på att bli näste *princeps* gällde det att både ha stöd från viktiga grupper och ha kontroll över opinionen, samtidigt som man också behövde vara på rätt plats vid rätt tillfälle, likt hur Claudius oväntat utropades till kejsare efter mordet på Caligula.

Osäkerheten kring hur ett legitimt maktanspråk skulle etableras är en förklaring till den osedvanligt mordiska bild av det kejsersliga hovet som de romerska författarna målar upp, och där det tycks ha rätt en så misstänksam stämning att Domitianus, enligt Suetonius, ska ha klätt palatset med speglade stenar för att kunna se vem som närmar sig bakifrån.⁵ Det här är dessutom en tid då man för att döda någon behöver komma fysiskt nära och antingen använda sig av våld eller gift. Det gjorde att personerna i kejsarens närhet ständigt kunde misstänkas för intriger och kupp försök. Tacitus lyckas med sedvanlig cynism fånga den paranoidea stämningen när han beskriver vad som hände i början av Neros styre då Agrippina lät döda Junius Silanus Torquatus, Asiens guvernör.⁶ Det nya principatets första mord kallar Tacitus det för, och antyder därmed att många fler skulle följa. Silanus var till råga på allt en man utan ambitioner, så indolent att Caligula gav honom öknamnet det gyllene fåret. Men hans död var oundviklig; han var dotterdotterson till Augustus och därmed ett potentiellt hot.

Ett sätt att underlätta tronskiftet var genom adoption. I den romerska världen var det inte i första hand ett sätt för ett barnlöst par att bilda familj, utan en möjlighet för medlemmar ur de övre samhällsskikten att garantera överförandet av status och egendom från en generation till en annan. De som adopterades var framförallt tonåringar och unga vuxna (att adoptera spädbarn

5 Suet. *Dom.* 14.

6 Se Beard 2015, 407.

var betydligt mer osäkert då dödsrisken var så hög). Det är därför inte så märkligt att Augustus adopterade sina dottersöner för att markera att de var hans tänkta efterträdare, på samma sätt som han efter deras respektive död lät adoptera Livias son Tiberius. Men när Domitianus mördades drygt åttio år senare kom adoption att användas på ett nytt sätt. Senaten erbjöd då kejsarmakten till den barnlöse Nerva som adopterade sin efterträdare Trajanus och så fortsatte det fram till Marcus Aurelius död år 180. Adoptionerna skedde utan tydlig koppling genom släktskap eller giftermål till den sittande kejsaren. Det här systemet fungerade under större delen av 100-talet och hyllas av Tacitus. Han lägger orden i munnen på den barnlöse Galba, en av de män som slogs om makten efter mordet på Nero, och som bara några dagar före sin död sökte sig om efter någon att adoptera som efterträdare. Under Tiberius, Gaius och Claudius, låter Tacitus honom säga, blev vi romare en enda familjs arvegods, men nu när den julisk-claudiska dynastin är över ska bara de bästa väljas genom adoption. För att härstamma och födas från kejsare är bara tur, och ska inte värderas högre än så.⁷ Orden antyder ett nytt sätt att förhålla sig till kejsarmaktens natur och kvaliteter (även om övergångarna inte var så fria från intriger och manipulation som lovorden låter gälla). Principatet som system var inte ifrågasatt, inte ens av Tacitus, men däremot vem som på vilka grunder skulle inneha den högsta makten.

Givet Tacitus bakgrund är det inte så konstigt att han fokuserar på förhållandet mellan just kejsarfamiljen och senaten, och frågan om hur den bör fungera och agera. Det är dock problematiskt för oss idag att de historiska skildringar som vi har bevarade från kejsartid nästan alltid är skrivna från senatorernas perspektiv. Det är onekligen en dyster läsning. Enligt Tacitus fanns det alltid en risk att bli utsatt för angiveri. En del av senatorerna valde att bjuda motstånd och inte acceptera att krypa för kejsaren. Tacitus skriver om hur senatorn Thrasae Paetus under Neros regering stormade ut från senaten efter att ha lyssnat till ett brev i vilket kejsaren rättfärdigar mordet på sin mor (som han senare lyckades genomföra trots fadäsen med båten). Thrasae Paetus vägrade delta i den årliga omröstningen om lojalitet till kejsaren och som en konsekvens av detta och andra "brott" dömdes hand till högförräderi och tvangs begå självmord. Tacitus är ambivalent när det kommer till den här typen av protester. Han skriver vid ett tillfälle om Thrasae Paetus motståndshandlingar att han både drog fara över sig själv och *de andra gav han inte någon början till frihet*.⁸

Thrasae Paetus exemplifierar ett påfallande vanligt fenomen under tidig kejsartid: att begå självmord. Under den romerska antiken fanns tanken på att självmord under vissa omständigheter inte var skamligt, utan rent av ärofyllt. Medlemmar ur senatsaristokratin, män som kvinnor, valde inte sällan att ta sina

7 Tac. *Hist.* 1.15-16.

8 Tac. *Ann.* 14.12.

liv framför att delta i rättegångsförhandlingar som framstod som på förhand uppgjorda. Om man istället för att dömas till döden själv gick den till mötes fick dessutom ens efterlevande lov att ärva en (annars tillföll ens tillgångar statskassan) och man ägde rätt till en värdig begravning. Ur kejsarens perspektiv var det också en lyckad lösning; han undvek att få blod på sina egna händer genom att ge en person möjligheten att begå självmord istället för att avrättas. Samtidigt, i ett samhälle där *princeps* formellt sett bara var den främste av jämlikar kunde ett självmord vara ett sätt att blottlägga hur maktstrukturerna egentligen såg ut, där kejsaren snarare var den som ägde makt över liv och död och det enda ärofyllda som återstod för en man eller kvinna ur senatsaristokratin var att dö för egen hand, som en sista protest.

Tacitus är själv tveksam till vågen av självmord som svepte över Rom. Ibland kommenterade han det öppet, ibland i mer förtäckta ordalag. Aske Damtoft Poulsen har i sin avhandling studerat hur Tacitus använder sig av de barbarer (*barbari*) som levde norr om Rom för att indirekt kommentera vad som hände i huvudstaden.⁹ De olika folkgrupper och dess ledare som föll offer för Roms ständiga expansion förenas i det att de alltid väljer mellan att bjuda ärofullt (men fruktlöst) motstånd, begå självmord (visserligen ärofullt, men leder inte till förändring) eller underkastelse (servilt, men gynnsamt). Häri har de mycket gemensamt med de romare som levde under kejsarmaktens förtryck och som bildligt talat stod under belägring. Tacitus barbarer uppvisar många likheter med de senatorer som fick utstå orättfärdiga anklagelser och rättegångar där de hade att välja mellan att göra motstånd (och riskera livet), begå självmord eller underkasta sig. Tacitus drar sig inte för att kritisera både de som av hunger efter makt eller av rädsla för bestraffning valde att krypa för de styrande men också de som valde att begå, i hans ögon, fruktlösa självmord. Å andra sidan, som Ida Östenberg påpekar i förordet till nyutgåvan av Bertil Cavallins översättning av *Annalerna*, vårdar Tacitus minnet av dem som gick under. De bevarade böckerna är fyllda av namn på de som föll offer för kejsarna och deras familjemedlemmar. Brotten de anklagades för, straffen som utmättes, hur de mötte döden. Man kan bli matt av att läsa Tacitus, och det inte bara beroende på den dystra stämningen och hans täta prosa, utan också av alla dessa namn och personer som figurerar. Samtidigt är det fascinerande att få möta inte bara kejsaren och hans närmsta, utan också de mer avlägsna eller ingifta släktingarna som aldrig lyckades ta makten, de som ställdes inför rätta och de som sändes i landsflykt.

Det finns, för att låna ett modernt uttryck, en elefant i rummet när det kommer till Tacitus. Trots hans svidande kritik av kejsarmakten går det inte att komma runt det faktum att han själv undgick dess vrede. Tacitus skriver i *Historia* att han inte kan förneka att hans karriär inleddes under Vespasianus

9 Damtoft Poulsen 2018. Jag har tidigare fått förmånen att recensera avhandlingen i *Statsvetenskaplig tidskrift* 112.

och att han fortsatte att stiga i graderna under först Titus och sedan Domitianus, den kejsare vars förtryck han avskydde så mycket och som han kritiserar först efter dennes död. Tacitus tillhörde inte dem som valde att göra motstånd eller ta sitt eget liv i protest. Kanske är det därför han framställer den typen av handlingar som meningslösa, för att rättfärdiga sitt eget agerande. Vad åstadkom egentligen de medlemmar ur senatsaristokratin – män som kvinnor – som storstilat begick självmord omgivna av vänner och ibland rent under pågående senatssammanträden? Den överlevandes dåliga samvete går att ana mellan raderna.

Hur är det då att läsa Tacitus? Hans språkliga stil är distinkt och lätt att känna igen. Prosan är kondenserad och han har en förkärlek för arkaiserande ord. För den latinstudent (jag själv inräknad) som vant sig vid Ciceros luftiga ordrikedom kan det vara något av en chock att försöka nysta upp Tacitus täta och kompakta meningar. Vid första intrycket tycks Tacitus själv aldrig ta personlig ställning, istället är texten fylld av antydningar. Om Augustus sista tid i livet skriver han exempelvis att hans *hälsotillstånd blev allvarligt och några misstänkte brott från hustrun*.¹⁰ Man kan notera hur Tacitus varken namnger sina källor, eller nämner Livias namn, ändå lockas läsaren att tro att hon säkerligen låg bakom sin makes död.

Om vi dömer Tacitus som historiker utifrån våra tankar om objektivitet och källkritik, så står han sig kort. Det vore å andra sidan en orättvis jämförelse; den antika historieskrivningen handlade lika mycket om att återberätta Roms historia på ett medryckande sätt och erbjuda läsaren goda exempel på hur man visar mod, ära och heder, men också avskräckande exempel på vad korrup­tion, falskspel och galenskap kan leda till. Därför finns det alltid ett stråk av moraliserande hos de antika historieskrivarna, och inte minst hos Tacitus. De lägger inte samma vikt vid primärkällor som moderna historiker gör, men det är ändå intressant att reflektera över vilka källor som Tacitus använde sig av. Vid vissa tillfällen tycks han förlita sig på muntliga uppgifter, som när han i tredje boken av *Annalerna* skriver att *jag vill minnas att äldre folk berättade att vissa dokument ofta sågs i Pisos hand*.¹¹ Ibland vet vi inte exakt vad det är för källor som Tacitus hänvisar till, som de *acta diurna* (dagliga anteckningar) som troligen var en förteckning över kejsarfamiljens aktiviteter. Vi har lite bättre kännedom om innehållet i *acta senatus*, senatens protokoll, som Tacitus i egenskap av senator bör ha haft tillgång till. Vid ett tillfälle redogör han för hur han konsulterar dem (*jag finner i senatens protokoll att utsedde konsuln Cerialis Anicius föreslagit att ett tempel snarast skulle byggas åt den gudomlige Nero för allmänna medel*) men i andra fall kan vi inte med säkerhet veta om Tacitus själv tog del av materialet direkt eller förlitade sig på andras

¹⁰ Tac. Ann. 1.5.

¹¹ Tac. Ann. 3.16.

framställningar av det.¹² Hur visste han exempelvis att Nero utsatte Agrippina för ett mordförsök, kunde det inte bara ha varit en båtolycka? Och vem – om någon – berättade för honom om vad Acerronia Polla ropade när hon föll i?

Ibland har dock slumpen givit oss möjligheten att jämföra Tacitus verk med andra historiska källor. En sådan typ av material är kopior av senatsdekret, så kallade *consulta*, som anslogs runt om i imperiet och som alltså var möjliga för var och en att konsultera. En av 1900-talets kanske viktigaste epigrafiska upptäckter var en samtida kopia av det senatsbeslut som fattades 10 december år 20 och fastställde följderna för Gnaeus Piso som åtalades för mordet på Tiberius brorson Germanicus, en händelse som Tacitus skildrar ingående. Fyndet gör det möjligt för oss att jämföra en primärkälla med Tacitus beskrivning, och det visar sig att han följer senatsdekretet relativt troget. Det är dock inte fallet med ett annat epigrafiskt dokument som redogör för de ärebetygelser som Germanicus mottog postumt. I Annalerna är Germanicus hjälten, en republikens förkämpe, som nu har mördats på order av Tiberius och Livia som lejt Piso och hans hustru Plancina att utföra dådet. Tacitus skriver målande om hur Tiberius och Livia inte deltar i sorgen efter Germanicus och hur de till och med förmår hans mor Antonia att hålla sig borta. I det officiella dokumentet däremot, som även det bör ha varit tillgängligt för Tacitus, framstår Tiberius som den som aktivt föreslår de olika sätt som Germanicus ska hyllas på, efter att ha konsulterat just Livia och Antonia. Vidare beklagar sig Tacitus över att inga hyllningstal hölls vid Germanicus begravning, medan dekretet redogör för hur både senaten och Tiberius tillsammans med sin son Drusus höll tal.

Det framgår alltså tydligt att bara för att Tacitus hade möjlighet att konsultera officiella dokument är det inte säkert att han gjorde det, och han baserade definitivt inte alltid sin berättelse på dem. Antika historiker är heller inte lika angelägna om att namnge sina sekundärkällor, istället refererar Tacitus ofta vagt till *scriptores* (skrivare) eller *quidam* (vissa personer). Tacitus tycks även ha fortsatt den grekisk-romerska traditionen att skriva om tal snarare än att återge dem direkt. I elfte boken parafraserar han Claudius tal till de galler som har valts in i senaten, ett tal som även det finns återgivet i officiella dokument. Trots att Tacitus lyfter fram samma poänger som Claudius väljer han ändå att återge talet med delvis andra ord, återigen ett bruk som kan verka främmande för en sentida historiker. Att skildra en stämning tycks vara viktigare än att så korrekt som möjligt redogöra för vad som har skett.

Tacitus tillhörde inte de populära författarna under antiken – han var ingen Vergilius eller Ovidius – och han tycks inte ha varit vidare läst under medeltiden. Bara två handskrifter bevarar Annalerna. Den äldsta härrör från 800-talet och nedtecknades i klostret i Fulda och återger böckerna 1–6 medan den andra nedtecknades i Monte Cassino tvåhundra år senare och bevarar böckerna

12 Tac. Ann. 15,74.

11–16 samt delar av *Historia*. För en person som undertecknad vars samlade forskning till stor del bygger på just *Annalerna* är det onekligen en svindlande (och stressframkallande) tanke hur nära det var att verket gick förlorat i skarven mellan antiken och medeltiden. Först år 1607 lade man samman de båda manuskripten och publicerade *Annalerna* som en bok. Under renässansen och senare perioder kom Tacitus att bli mer och mer uppskattad, och många håller honom idag som en av Roms främsta historieskrivare, om inte den främste. Senare tiders historiker har inspirerats av honom och även de byggt upp sina verk kring kejserliga karaktärer, onda som goda. Edward Gibbons imponerande *Romerska rikets nedgång och fall* som publicerades i omgångar fram till 1776 använder samma ramverk som Tacitus, och har kommit att få ett enormt inflytande över generationer av historiker. Än idag faller det sig naturligt att dela in den senare romerska historien efter dess kejsardynastier. Tacitus har också givit oss scener ur Roms historia som har kommit att odödliggöras i populärkulturen, alltifrån Robert Graves Livia som stryker gift på fikon till Roms katastrofala nederlag i Teutoburgerskogen som nyligen skildrats i tv-serien *Barbarians*.

Är man intresserad av den tidiga kejsartiden så går det inte att komma runt Cornelius Tacitus. Han levererar den mest slagkraftiga analysen av politisk korruption som bevarats från antiken och hans skildring av hur destruktivt tyranni är gör honom ständigt aktuell, speciellt i tider av auktoritära strömningar. De mindre skrifterna finns i svensk översättning av Per Persson (1929) och *Annales* och *Historiae* är översatta av Bertil Cavallin (1966 respektive 1971). Om Tacitus aktualitet vittnar återutgivningen av Cavallins översättning av *Annalerna* år 2019 och Sebastian Bernhards nyöversättning av *Agricola* från 2021. Att Tacitus skulle läsas 1900 år senare förutspådde redan hans gode vän Plinius den yngre som i ett av sina brev till honom skriver: *jag har en föraning om, och min föraning bedrar mig icke, att dina Historiae kommer att bli odödliga...*¹³ Plinius fick onekligen rätt.

Litteraturlista

- Beard, Mary, 2015. *SPQR: a history of ancient Rome*. London: Profile Books.
- Bernhard, Sebastian, 2021. *Agricola*. Göteborg: Delfyne.
- Cavallin, Bertil, 2019 (nyutgivning). *Det kejserliga Rom: annaler I-VI, XI-XVI*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Damtoft Poulsen, Aske, 2018. *Accounts of northern barbarians in Tacitus' Annales: a contextual analysis*. Lund: diss.
- Persson, Per, 1929. *Tacitus' mindre skrifter: Dialogus de oratoribus, Agricola och Germania*. Stockholm: Norstedt.

13 Plin. Ep. 7:33.1.